
УДК. 372.87

Камилжан кызы Кандалат, окутуучу,
ORCID 0009-0001-2948-6775
Муса Арзиев, т.и.к., доцент,
ORCID 0009-0002-6759-2154
Кокоева Эркеайым Эргешбаевна, окутуучу,
ORCID 0009-0003-4529-2668
Ош технологиялык университети
E-mail: kamilzhan92@bk.ru

ТУРНА КУРАКТЫ ТИГҮҮНҮН ТЕХНОЛОГИЯЛЫК ПРОЦЕССИН ИШТЕП ЧЫГУУ

Макалада кыргыз элинин улуттук көркөм курак буюмдарын тигүүнүн технологиясы изилденип, курак тигүүнүн технологиясы иштелип чыкты. Турна куракты тигүү процессинин технологиялык ирээти түзүлдү. Курактын түрлөрү жана түзүлүштөрү аркылуу курак буюмдарга мазмундуулукту берүү мүмкүнчүлүгү көрсөтүлдү.

Ачкыч сөздөр: курак, уз-чебер, костюм, өнөр, буюм, технология, тигүү, бычым, турна курак, көшөгө,

Камилжан кызы Кандалат, преподаватель,
Муса Арзиев, к.т.н., доцент,
Кокоева Эркеайым Эргешбаевна, преподаватель,
Ош технологического университета

РАЗРАБОТКА ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА ИЗГОТОВЛЕНИЯ КУРАКА “ТУРНА”

В статье исследована технология изготовления национальных художественных лоскутных изделий кыргызского народа, разработана технология изготовления —курака. Создана технологическая последовательность процесса изготовления курака —турна. Продемонстрирована возможность предоставления смысла лоскутным изделиям с помощью видов курака и их строения.

Ключевые слова: курак, мастерица, костюм, искусство, изделия, технология, шитье, крой, курак —турна, занавес.

Kamilzhan kyzy Kandalat, lecturer,
Musa Arsiyev, candidate of technical sciences,
associate professor,
Kokoeva Erkeayim Ergeshbayevna, lecturer,
Osh Technological University

DEVELOPMENT OF A MANUFACTURING PROCESS KURAKA “TURNA”

The article examines the technology of making national artistic patchwork products of the Kyrgyz people, and the technology of making —kurak" has been developed. The technological sequence of the production process of kurak —turna" has been created. The possibility of providing meaning to patchwork products with the help of types of dried apricots and their structure is demonstrated.

Key words: kurak, mester, costume, art, things, costume, technology, sewing, kurak —turna curtain.

Киришүү. Курак тигүү кыргыз элинин улуттук көркөм чыгармачылык өнөрлөрүнүн бири. Элдик уз-чеберлер илгертен бери буюмдарды жана кийимдерди жасалгалоо үчүн колдонуп келген курактын түрлөрү көп. Уз-чеберлер көркөм чыгармачылык дараметине жана чеберчилик деңээлине байланыштуу ар бир курактын түрүн ар башка түзүлүштө жана курактын башка түрлөрү менен бирге композиция түзүп, курак буюмдарын тигишкен жана кийимдерди жасалгалашкан [1,2,].

Актуалдуулугу. Кыргыз эли өз мамлекеттүүлүгүнө ээ болгондон баштап улуттук өнөрлөргө анын ичинде курак өнөрүнө чоң көңүл бурула баштады. Курак менен тигилген буюмдардын ассортименти көбөйдү. Курак менен жасалгаланган костюмдарды шоу жылдыздары сахнага, жөнөкөй адамдар күнүмдүк, салтанаттуу кечелерге, жаштар азыркы замандын мода багыттарына төп келген курак менен жасалгаланган улуттук колориттүү костюмдарды мода катары кийип жүрүшөт. Бул курак менен жасалган буюмдар, костюмдар, аксессуарлар чет өлкөлөргө кеңири таралууда. Бул буюмдарды тигүүчү ишканалардын саны да көбөйүүдө [2,3,4].

Өткөн замандарда уз-чеберлер, курактын ар бир түрүн өз ыкмалары менен тигишкен. Аны жасалгалап тиккен буюмдарынан көрүүгө болот. Азыркы учурда кол өнөрчүлөрдүн курак тигүү ыкмалары интернет желесинде өздөрү уюштурган чеберчилик класстарда көргөзүлүүдө. Бирок курак тигүүнүн иштелип чыккан технологиясы азыркы күнгө чейин жок. Курак буюмдарын сапаттуу тигүү үчүн курак буюмдарды тигүүчү ишканаларды, курак тигүүнүн технологиясы менен камсыздоого курак тигүүнүн технологиясын иштеп чыгуу актуалдуу.

Жумуштун максаты. Курак тигүүнүн технологиясын иштеп чыгуу. Курак менен буюмдарды тигүүчү ишканаларга курак тигүүнүн технологиясын жайылтуу.

Изилдөөнүн материалдары жана методдору. Изилдөөнүн негизги материалдары:

- муундан-муунга өтүп көп жылдардан бери сакталып келе жаткан курак буюмдар;
- курак буюмдарды тигүүчү ишканаларда иштеген чеберлердин тиккен курак буюмдары;
- интернет желесиндеги курак тигүү боюнча болгон маалыматтар;
- курак буюмдарын тигүүчү чеберлер менен болгон маектер.

Изилдөөгө билүүнүн эмпирикалык жана теориялык деңгээлиндеги усулдар колдонулду. Эмпирикалык байкоо, сүрөттөө, салыштыруу усулдары. Теориялык изилдөөнүн анализ, синтез, жалпылоо, окшоштук усулдары. Изилдөөнүн жыйынтыктары логикалык закон ченемдүүлүктөргө таянып чагылдырылды [7,8,9].

Турна курак. Турна курак буюмдарды тигүүдө жана костюмдарды жасалгалоодо көп колдонулган түрү. Курак менен тигилген же жасалгаланган үй тиричилик буюмдарында сөзсүз турна курак кездешет. Кыздарды турмушка берүүдө алдына- ала камданып сеп даярдайт. Септеги көрпө төшөктөр, жаздыктар, көшөгө жана башка буюмдар турна курак аралашкан курактар менен жасалгаланат [4,6,7,8].

1-сүрөт. Ишканаларда турна куракты кошуп тиккен курак буюмдар.

Сепке берилүүчү курак буюмдар курактардын түрлөрүнөн турган бөлүктөрдөн куралат. Курактын ар бир бөлүгү илгертен бери сакталып келген ыйык белги. Бул белгилер айтылган ыйык каалоолор же берилген ыйык бата болуп эсептелет. Курак буюмдардагы ыйык белгилер сепке берилүүчү көшөгө куракта сөзсүз түрдө болот. Ар бир уз-чебер өзү тиккен көшөгө курактын философиясын өтө терең айтып бере алат. Булардын баардыгын билген уз-чеберлер курак буюмдарга, курактын түрлөрү же алардын түзүлүштөрү менен ыйык маанилерди беришет.

2-сүрөт. Курак көшөгө (туштук)

Ар бир курактын ыйык маанисин билген адам 2-сүрөттөгү курактан жасалган көшөгөнүн ыйык мазмунун төмөнкүдөй түшүндүрүлөт.

Көшөгөгө куралган кездемелердин бычымдары: тумар, жылдызча, буудай ал эми турна курактарды тигүүдө кездеменин кеиндилеринен куралып жана саймалар менен кооздолот. Тумар курак ар кандай күтүлбөгөн кырсыктан жана жаман көздөрдөн, жаман сөздөрдөн жалпы эле күтүлбөгөн жамандыктардан сактоо деген ыйык белги. Бул ыйык белгинин сеп менен кызга берилүүчү көшөгөдө болушу, алдына-ала жаштарды ар кандай жаман нерселерден, кырсыктан алыс болуусун сурануу. Көшөгөдө жылдызча тумардын болушу, жаштарга жылдыздай бийик акыл-эс, сабырдуулук, маданияттуулук, ыймандуулук, бири-бирин урматтоо жана башка жакшылыктардын жылдыздай көп болушун каалоо. Буудай курак жаштарга берекени, тынчтык, жашоо-турмуштун бейпил болушун сураган ыйык белги. Көшөгөнүн түзүлүшүнө төрт бурчтук түрүндө чексиз уланган эки турна курак кошулган. Турна курактын башы аягы жок чексиз болуп куралгандыгы жана андагы ыйык мааниде тигилген курактар жаш үй бүлөлөргө айтылган каалоолордо алардын куралып кетүүсүн билдирет. Курактагы төрт бурчтуу кездемелердин кесиндилеринен куралган курактын дагы мааниси чоң. Андагы төрт бурчтуу болуп тигилген курактын түзүлүшүндө, жаңы курулган үй-бүлөдө дайым токчулук, ырыска, береке мол болушун билдирет. Көшөгөдөгү курактын ортосундагы төрт бурчтук сайманын өзүнчө философиясы бар ал өзүнчө чечмеленет. Кыргыз эли илгертен бери эле улуттук кийимдерди, баш кийимдерди жана костюмдарды курак менен жасалгалашып келген. Эл билген белгилүү уз- чеберлер курак костюмдарды мааниси

менен тиккен. Кыздарды турмушка берүүдө, курак менен жасалгаланган костюм кийишсе, курак жасалганын сөзсүз мазмундуу философиясы болгон. Азыркы учурда кийимдерди жана костюмдарды курак менен жасалгалоо, кийимге жана костюмга улуттук колорит берүү үчүн колдонулууда.

2-сүрөт. Курак костюмдар

Изилдөөнүн жыйынтыктары. Турна курак жана курак тигүү боюнча топтолгон маалыматтарды эмпирикалык жана теориялык изилдөөнүн анализ, салыштыруу, жалпылоо жана логикалык усулдарын колдонуп изилдөөнүн негизинде, курак тигүүнүн этаптары жана ар бир этапта аткарылуучу жумуштар аныкталды. Курак тигүү: даярдоо, кездеме кесүү, тигүү жана жасалгалоо этаптарынан турат. Даярдоо этабында төмөнкү жумуштар аткарылат:

- курак буюмдун композициясын (дизайнын) иштеп чыгуу;
- өлчөмдүк масштабды сактоо менен буюмдагы курактын эскизин түстүү тартуу;
- эскиздин негизинде курактын схемасын чийүү, схемада курактын ар бир бөлүктөрүнүн ордун билүү үчүн номерленет;
- куракты тигүүгө керектүү кездеме кесиндилерин, жип, желим материал жана башкаларды даярдоо.

Кыркуу этабында төмөнкү жумуштар аткарылат:

- курактын схемасы боюнча курактын бөлүктөрүнүн спецификациясын иштеп чыгуу (түзүү);
- формасын сактай албаган кездемелерди жана кесиндилерди желим кездемеге жабыштыруу;
- кездемелерден жана кесиндилерден курактын бөлүктөрүн кесүү;
- бөлүктөрдү номерлери боюнча топтоштуруу.

Кыркуу этабы курактан тигилүүчү буюмдун түрүнө жана анын санына байланыштуу өз алдынча аткарылат.

Тигүү этабында төмөнкү жумуштар аткарылат:

- куракты тигүүнүн технологиялык ирээтин иштеп чыгуу;
- иштелип чыккан технологиялык ирээти боюнча куракты тигүү.

Курак тигүүнүн жасалгалоо этабында куракка же курак буюмга товардык көрүнүш берилет.

Жасалгалоо этаптары. Курактан тигилген буюмду жасалгалоо, тигилген буюм кандай жасалгаланса ошондой технологиялык ирээтте жасалгаланат.

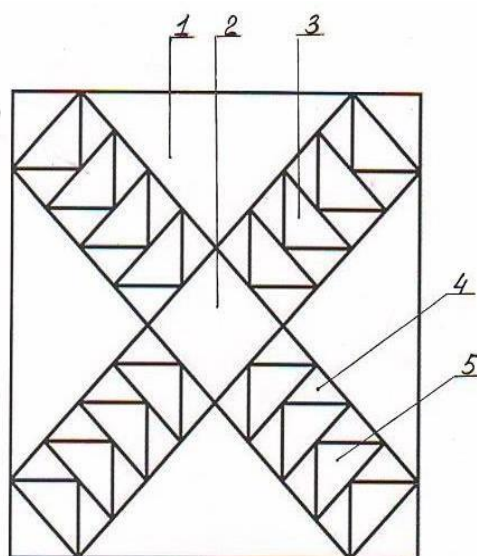
Ар түрдүү буюмдарды тигүүдө турна курак, өз жана башка курактар менен бирге көп колдонулат. Ошондуктан курак тигүүнүн технологиялык ирээти турна курак үчүн иштелип чыкты. Турна куракты тигүү боюнча топтолгон маалыматтар, бул куракты уз-чеберлер ар башка, өз ыкмалары менен тиккендиги белгилүү болду. Уз-чеберлердин турна куракты тигүү ыкмаларын анализдөөнүн негизинде, өндүрүштө колдонууга оңой турна куракты тигүүнүн технологиялык ирээти иштелип чыкты.

Турна куракты тигүүнүн технологиялык процесси. Турна куракты тигүүдө курактын түстүү сүрөтүн тартуу жана сүрөттүн схемасын чийүүдөн башталат. Схемада курактын ар бир бөлүгү номерленет.

Турна курактын сүрөтү

Турна курактын схемасы

2– сүрөт. Курактын сүрөтү жана схемасы:

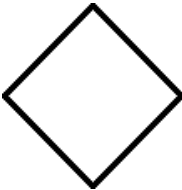
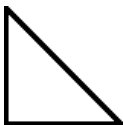
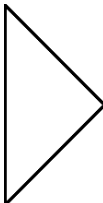
1- негизги бычым, 2- борбордук бычым, 3-ортонку үч бурчтук,
4-каптал үч бурчтук, 5- бир канаты.

Түзүлгөн схемасы боюнча турна курактын ар бир кыркылган бөлүгүнүн спецификациясы түзүлөт.

1-таблица.

Турна курактын бөлүктөрүнүн спецификациясы

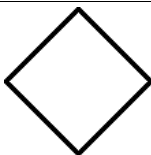
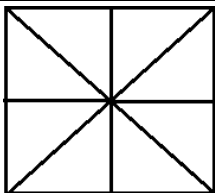
№	Курактын бөлүктөрүнүн аталышы жана чиймеси		Саны
1	Ортонку үч бурчтуктардын бычымы		2

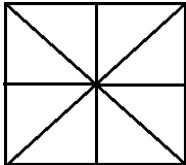
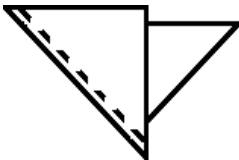
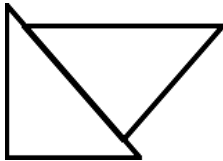
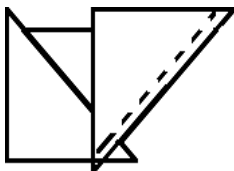
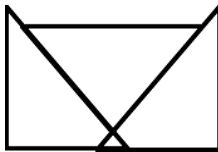
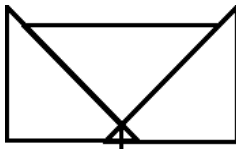
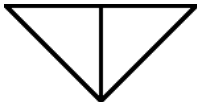
2	Каптал үч бурчтуктардын бычымы		4
3	Борбордук бычым.		1
4	Ортонку үч бурчтук.		16
5	Каптал үч бурчтук.		32
6	Канаттарына бириктирилип тигилүүчү үч бурчтук.		4

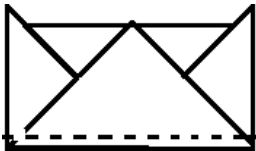
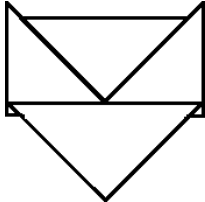
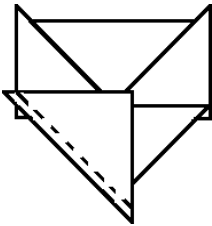
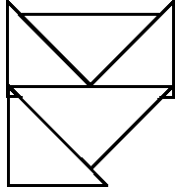
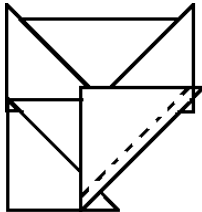
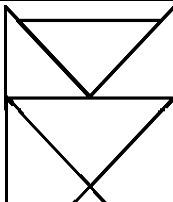
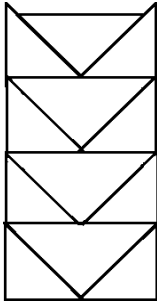
Турна куракты тигүүнүн технологиялык ирээти. Куракты бөлүктөрүнүн спецификациясы түзүлүп бүткөндөн кийин куракты тигүүнүн технологиялык ирээти иштелип чыгат.

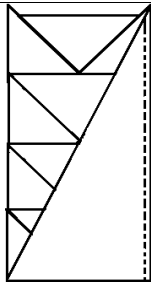
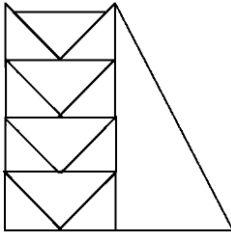
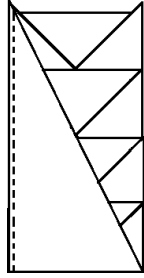
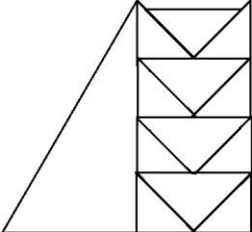
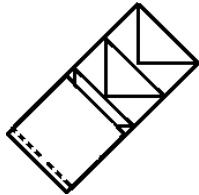
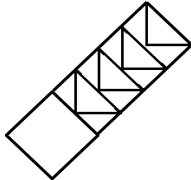
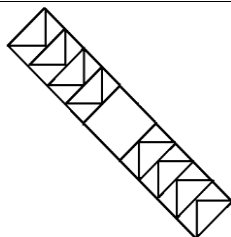
3-таблица

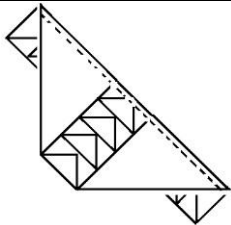
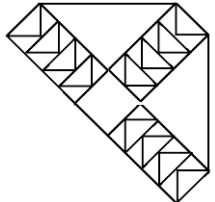
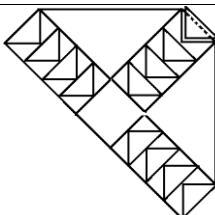
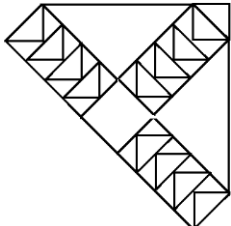
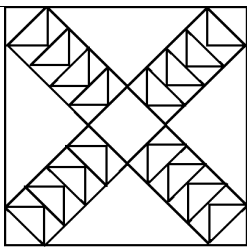
Турна куракты тигүүнүн технологиялык этаптарга бөлүнгөн ирээти

№	Кездеме кесүү (бычым) этабы	
	Аткарылышы	Көрүнүшү
1	Борбордук бычымды кесип алуу.	
2	Ортонку үч бурчтуктардын бычымын кесип алуу.	
3	Ортонку үч бурчтуктарды даярдоо үчүн сызыктарды жүргүзүү.	

4	Жүргүзүлгөн сызыктар боюнча ортонку үч бурчтуктарды кесүү.	
5	Каптал үч бурчтуктардын бычымын кесип алуу.	
6	Бычымдан каптал үч бурчтуктарды даярдоо үчүн сызыктарды жүргүзүү.	
7	Жүргүзүлгөн сызыктар боюнча каптал үч бурчтуктарды кесүү.	
Ортонку үч бурчтукка каптал үч бурчтуктарды тигүү.		
1	Ортонку үч бурчтуктун сол каптал четинин ортосуна, каптал үч бурчтуктун ортосун дал келтирип тигүү.	
2	Ортонку үч бурчтуктун сол капталына тигилген каптал үч бурчтуктун тигишин үтүктөө.	
3	Ортонку үч бурчтуктун он каптал четинин ортосуна, каптал үч бурчтуктун ортосун дал келтирип тигүү.	
4	Ортонку үч бурчтуктун он капталына тигилген каптал үч бурчтуктун тигишин үтүктөө.	
Курактын экинчи катарын тигүү		
5	Ортонку үч бурчтуктун учтуу чекитенен, төмөн карай 0,6 мм белгилөө.	 0,6мм
6	Экинчи катардагы ортонку үч бурчтукту бүктөп ортосун белгилөө.	

7	Ортонку үч бурчтуктун учтуу чекитенен төмөн карай 0,6 мм белгиленген чекитке, экинчи катардагы ортонку үч бурчтуктун ортосун дал келтирип тигүү.	
8	Экинчи катардагы ортонку үч бурчтуктун тигишин үтүктөө.	
9	Үчүнчү катардагы ортонку үч бурчтуктун сол каптал четинин ортосуна каптал үч бурчтуктун негизинин ортосун дал келтирип тигүү.	
10	Үчүнчү катардагы сол каптал үч бурчтуктун тигишин үтүктөө.	
11	Үчүнчү катардагы ортонку үч бурчтуктун он каптал четинин ортосуна, каптал үч бурчтуктун ортосун дал келтирип тигүү.	
12	Үчүнчү катардагы ортонку үч бурчтуктун он капталына тигилген каптал үч бурчтуктун тигишин үтүктөө.	
13	Турна курактын бир канатынын даяр көрүнүшү. Калган үч канаты дагы жогорудагыдай ирээтте тигилет.	
	Курактын бир канатынын он жана сол капталына негизги бычымдагы үч бурчтуктарды тигүү	

1	Турна курактын бир канатынын сол капталына тигилүүчү үч бурчтукту тигүү.	
2	Турна курактын бир канатынын сол капталына тигилген үч бурчтукту үтүктөө.	
3	Турна курактын бир канатынын он капталына тигилүүчү үч бурчтукту тигүү.	
4	Турна курактын бир канатынын он капталына тигилген үч бурчтукту үтүктөө.	
Курактын бир канатын борбордук бычымга бириктирүү		
1	Тигилген курактын бир канатын борбордук бычымга бириктирип тигүү.	
2	Тигилген курактын бир канатын борбордук бычымга бириктирилген тигишти үтүктөө.	
3	Курактын экинчи канатын борбордук бычымга ушундай ирээтте уланып тигилип үтүктөлөт.	

4	Борбордук бычымга уланып тигилген канаттарына негизги үч бурчтуктар тигилген канатын улап тигүү.	
5	Борбордук бычымга уланып тигилген канаттарына, негизги үч бурчтуктар тигилген канатын үтүктөө. Кийинки капталы ушундай эле ирээтте тигилип үтүктөлөт.	
6	Бурчтарына жыйынтыктоочу үч бурчтуктарды тигүү.	
7	Бурчтарына тигилген жыйынтыктоочу үч бурчтуктарды үтүктөө. Кийинки жыйынтыктоочу үч бурчтуктар ушундай эле ирээтте тигилет.	
8	Ушул ирээтте экинчи канатына уланып тигилген уч бурчтуктар тигилет.	

Иштелип чыккан курак тигүүнүн технологиясы, турна куракты тигүүнүн ирээтин иштеп чыгууга толук колдонулду. Башкача айтканда иштелип чыккан курак буюмдарды тигүүнүн технологиясын өндүрүштө курак буюмдарды тигүүгө толук колдонууга мүмкүн экендиги далилденди. Элдик уз-чеберлер курак буюмдарына айрыкча сеп буюмдарга эстетикалык сапаттарды берүү менен бирге, курактын түрлөрү жана түзүлүштөрү аркылуу ыйыктык касиеттерди кошушкан. Курак буюмду тигүүчү ишканалар уз-чеберлердин бул чыгармачыл өзгөчөлүктөрүн сөзсүз кабыл алышы керек. Ар кандай курак буюм сапаты, кооздугу, колориттүүлүгү менен гана бааланбастан мазмундуулугу менен дагы бааланышы керек.

Корутунду:

1. Иштелип чыккан курак буюмдарды тигүүнүн технологиясы жана турна куракты тигүүнүн ирээти, курак буюмдарды тигүүчү ишканаларга колдонуу үчүн сунушталат.
2. Курак буюмдардын композициясын түзүүдө, буюмдун утилитардык жана эстетикалык касиеттери менен бирге, ага курактын ыйыктык касиеттерин киргизүү буюмдун баалуулугун жогорулатат.

Адабияттар:

1. Абрамзон С.М. Кыргыздар. [Текст] // – Фурунзе: С.М. Абрамзон – Фурунзе: / Кыргызстан,1989.- 213с.
 2. Акматалиев А. А. Жасалма өнөр чеберлери: Элдик өнөр жөнүндө очерк.-Ф.: Киргизия, 1982,-152 б.
 3. Арзиев М. Развитие ассортимента валяльно-войлочных изделий [Текст] / Ж. А. Сыдыкова // Известия ОшТУ. 2014 №2 С.75-84
 4. Бабаев Д. Б. Илме дос саймасынын технологиясы жана аны окутуунун методикасы. [Текст] / Камилжан кызы К. // Известия ОшКУУ. НОТ.2021 №2, С.92-97.
 5. Камилжан кызы К. Методика и технология изготовления «курака». [Текст] / М. А. Арзиев, Н. С. Абдыкалыкова // Издательский центр «Наука и практика», 2024 Нижневартговск, Россия.
 6. Молдосанова Н. Д. Курак техникасын «Мурас» айымдар аксессуар жыйнагына колдонуу. [Текст] / А. А. Усенбаева // Исхак Раззаков атындагы КМТУ —Буюмдарды көркөм долборлоо кафедрасы
 7. Курак куроону уйронуу.
https://www.youtube.com/watch?v=3A7b_5XdlPk.
 8. Абдан кооз курак бат уйрөнүп алыңыз.
https://www.youtube.com/watch?v=E15qLZ_0PLw.
 9. <https://www.youtube.com/watch?v=EQq7YXZkP9M>. Турна Курак.
-